

Leren ontleden: het moet en het kan anders

1. Inleiding

Wie nu ontleedlessen in het voortgezet onderwijs of in de lerarenopleidingen bijwoont, ziet vaak wat hij honderd jaar geleden ook al had kunnen zien. Het grootste verschil is dat er nu kleurige plaatjes in de boeken staan. Het leerdoel is hetzelfde: leerlingen moeten een serie vaktermen kunnen koppelen aan woorden en zinsdelen. De didactiek is ook hetzelfde: die hangt grotendeels aan trucjes en ezelsbruggetjes.

Dat de taalkunde zich als wetenschap heeft ontwikkeld, is niet terug te zien in het onderwijs. Dat de didactiek zich heeft ontwikkeld ook niet. Jaar in jaar uit komen er studenten op de lerarenopleidingen die nauwelijks zinnen kunnen ontleden. Ze maken geen gebruik van intuïties en voor zover ze zich die nog herinneren, leunen ze op de aangeleerde trucjes. Er zijn veel eerstejaarsstudenten Nederlands die met trucjes het lijdend voorwerp of het meewerkend voorwerp in een zin kunnen aanwijzen, maar die de grammaticale term ‘voorwerp’ niet kunnen omschrijven.

2. Doel van grammaticaonderwijs

Zinvol grammaticaonderwijs heeft als doel om mensen inzicht te geven in de manier waarop zijzelf en anderen zinnen vormen. Zo ontwikkelen zij de vaardigheid tot werkelijke taalbeschouwing. Daarbij zijn vaktermen een handig middel om over zinsbouw te spreken, maar het aanleren ervan is niet het voornaamste doel van het onderwijs. Dat is het kunnen nadenken over de manier waarop zinnen tot stand komen.

De schrijvers van het nieuwe doorlopende curriculum voor het vak Nederlands denken er ook zo over. Een van de bouwstenen voor Nederlands in het basisonderwijs is bij Curriculum.nu:

“Leerlingen ervaren en verwerven inzicht in hoe taal in elkaar zit en werkt (taalbewustzijn), ontwikkelen hun (taal)leervaardigheden en een metataal om over taalgebruik en -leren te communiceren”.

Voor het voortgezet onderwijs staat in Curriculum.nu de volgende bouwsteen:

“Leerlingen ontwikkelen hun (taal)leervaardigheden en taalbewustzijn verder. Daarbij breiden ze hun metataal uit om steeds passender over taalgebruik en taalleren te communiceren”.

De wetenschappelijke grammatica's zijn te abstract en te complex voor leerlingen en beginnende studenten, maar ze kunnen wel worden vertaald naar toegankelijke, aantrekkelijke modellen, die gericht zijn op begrip. Daar zijn verschillende methoden voor. Van Rijt (2013) beschrijft een succesvolle aanpak voor het voortgezet onderwijs, waarin thematische rollen en andere semantisch eigenschappen gebruikt worden voor het versterken van begrip.

Inzicht kweken hoeft niet noodzakelijk via de semantiek te gebeuren. Het is ook mogelijk om vereenvoudigde versies van wetenschappelijke structurele modellen via krachtige narratieven toegankelijk te maken. Een voorbeeld van zo'n narratief: onderwerp en persoonsvorm zijn een middelbaar ANWB-echtpaar¹ met dezelfde jassen aan. Verandert de een van jas, dan doet de ander dat ook. Daardoor kun je zien dat ze bij elkaar horen. Een ander voorbeeld is het voorstellen van het werkwoordelijk gezegde als een bus, waarin een vast aantal stoelen – dat overeenkomt met de valentie van het hoofdwerkwoord – bezet moet worden.

3. Didactiek

Narratieven werken het beste als ze aan krachtig beeld worden gekoppeld. Daarom is visualisering een belangrijk didactisch middel. Wie bijvoorbeeld de busmetafoor uit de vorige paragraaf gebruikt, kan die bus ook op verschillende manieren laten zien: als fysiek voorwerp of als afbeelding. In hun fysieke vorm kunnen dergelijke visualiseringen ook goed worden gebruikt voor een andere vorm van leren, namelijk de motorische. Leerlingen en studenten kunnen fysieke voorwerpen manipuleren, zoals bijvoorbeeld zinsdelen samenstellen uit kaartjes en deze als geheel verplaatsen of ze in de vorm van een mensfiguur in een fysieke bus plaatsen.

De didactiek is bij voorkeur gericht op experimenteren en op het ontdekken van samenhang tussen woorden en zinsdelen. Termen kunnen daarbij behulpzaam zijn, maar het aanleren van een terminologisch apparaat is niet de hoofdzaak van het leren. Ook is de didactiek bij voorkeur niet aan een specifieke taal gebonden, maar maakt ze gebruik van het volledige talig kapitaal in een groep.

De grammaticadidactiek in Nederland ontwikkelt zich de afgelopen jaren voorzichtig in de bovenstaande richting. Opvallende bijdragen zijn Coppens e.a. (2016) en

Coppen e.a. (2018). Een voorzichtige informele evaluatie van hun didactiek laat bij de leerlingen niet alleen toenemend inzicht, maar ook plezier in het grammaticaonderwijs zien (zie o.a. de Bruin e.a. 2016).

4. Toepassing in het hoger onderwijs

In mijn praatje op de HSN-conferentie gebruik ik mijn eigen ervaringen in de colleges Algemene Basisgrammatica en Syntaxis aan NHL Stenden Hogeschool als praktijkvoorbeeld. Om de bovengenoemde problemen te ondervangen, heb ik daar, in overleg met collega's, een ontleeddidactiek ontwikkeld, op basis van de bovenstaande overwegingen. Deze is deels neergelegd in het in 2018 verschenen *Basisboek syntaxis* (Wolf 2018). Daarnaast bestaat ze uit op nadenken gerichte opdrachten, uit het manipuleren van een fysiek 'zinsbouwpakket' en uit op het laten uitleggen en didactiseren van delen van de stof door studenten. Ik laat zien hoe de methode tot stand is gekomen, hoe ze eruitziet en waar de sterke en zwakke plekken zitten.

5. Toepassing in de lerarenopleiding

De ervaring leert dat studenten snel terugvallen op de geleerde trucs en ezelsbruggetjes als ze zelf les gaan geven in het voortgezet onderwijs. Dat heeft voor de hand liggende oorzaken, zoals 'schooltraditie' en 'keuze voor een methode'. Om studenten een breder keuzepalet te geven, is het herdidactiseren van het hierboven beschreven onderwijs voor een nog jongere doelgroep ook deel van het onderwijs aan onze studenten. Daarbij is niet alleen het narratieve denken voor de student zelf belangrijk, maar ook de vaardigheid om een narratief te hervertellen en nog meer afstand te nemen van verwarrende terminologie en omzeilende ezelsbruggetjes.

Referenties

- Bruin, T. de e.a. (2016). "Grammatica 2.0. Waarom heeft niemand ons dat eerder op deze manier verteld?". In: *Levende Talen Magazine*, 103 (7), p. 45-47.
- Coppen, P.A. e.a. (2016). 'Activerende didactiek grammatica'. Online raadpleegbaar op: https://www.ru.nl/publish/pages/833848/nederlands_activerende_didactiek_grammatica.pdf.
- Coppen, P.A. e.a. (2018). 'Grammaticadidactiek'. Online raadpleegbaar op: <http://grammaticadidactiek.ruhosting.nl/DOT2018.html>.
- Rijt, J. van (2013). "Effecten van semantisch georiënteerd grammaticaonderwijs op het redekundig ontleden van brugklasleerlingen". In: *Levende Talen Tijdschrift*, 14 (1), p. 28-36.

9. Taalbeschouwing

Wolf, H. (2018). *Basisboek syntaxis*. Groningen: Kleine Uil.

Noot

- ¹ ANWB (Algemene Nederlandsche WielrijdersBond) is een Nederlandse organisatie voor toerisme en verkeer.